

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІВ

Актуальність проблеми зумовлена концептуальними положеннями модернізації вітчизняної освіти України у XXI столітті, саме „вона орієнтує учительську громаду на усвідомлення важливих цілей і завдань освіти, що передбачає новітні педагогічні технології навчання, спрямовані на формування життєвих цінностей, соціальної орієнтації учнів” та цільовою державною програмою „Вчитель”, в якій наголошується на оновленні змісту і форм як професійної діяльності, так і підготовки педагогічних кадрів. Адже „вчитель сьогодні – це не тільки вузький предметник, а й усебічно розвинена особистість, професіонал, який глибоко усвідомлює місце і роль освітніх процесів у розвитку світового духовного простору в його культурно-історичних, національних, суспільних та індивідуальних формах, поєднує глибокі фундаментальні теоретичні знання з їх практичними упровадженнями”. Все це і зумовило вибору теми, яка є актуальною і не достатньо розкритою сьогодні.

Постановка проблеми у загальному вигляді стосовно феноменології соціально-ціннісних орієнтацій у професійній діяльності педагогів пов’язана з необхідністю поєднати ці два поняття і з’ясувати особливості формування соціально-ціннісних орієнтацій, як самостійного феномена професійної діяльності вчителя, яке робить його феноменологом нового типу виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, показав, що проблема феноменології знайшла відображення у працях Ю.С. Бродського, Н.М. Смирнова, М.В. Соколовського, А. Шюца та ін.

С.В. Кульневич і Є.В. Бондаревська

дають визначення феноменології, як вчення про шляхи і засоби розвитку людської свідомості, розуміння, як саморозвиток моральної сторони особистості; це і вчення про феномени, тобто незвичайні, парадоксальні явища, котрі нам дані не тільки в чутливому сприйнятті, а й у смисловому значенні; феноменологія – це також смислопошуковий спосіб поглибленого пізнання внутрішніх витоків, зв’язків, механізмів розвитку, смислу явищ [4].

Проблемою дослідження ціннісних орієнтацій, цінностей, соціальних цінностей, ціннісних установок займалися психологи, соціологи, філософи, педагоги. К.Ш. Ахияров, А.Ф. Амиров (формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів); Н.А. Асташова (проблема вибору і формування цінностей учителів); З.Н. Курлянд, І.М. Богданова, Р.І. Хмелюк та ін. (формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів як невід’ємна частина їхньої професійної підготовки); О.П. Морозова (проблема актуалізації ціннісно-значимих аспектів професійної діяльності учителя); Є.В. Бондаревська (проблема педагогічної культури, як особистісної цінності); С.С. Єрмакова (проблема професійно-педагогічних цінностей) Л.В. Мардахаєв (систематизація даних поняття у соціально-педагогічному словнику) та ін.

З позиції феноменології, соціально-ціннісні орієнтації можуть розглядатися в декількох аспектах, у тому числі й погляд вчителя. Таким чином, збільшується кількість можливостей для більш ефективного рішення педагогічних проблем, водночас підвищується якість рішення, оскільки в цей процес включаються найбільш важливі складові педагогічної діяльності особистості вчителя й учня.

Адже саме вчитель має можливість найбільш гуманно будувати своє ставлення до соціально-ціннісних орієнтацій, до цінностей виховання, а через розуміння цього змінюється і ставлення до учня, тобто формування цих соціально-ціннісних орієнтацій відбувається в дитини, але опосередковано.

Проведений аналіз наукових праць свідчить про те, що процес формування соціально-ціннісних орієнтацій багато в чому залежить від рівня володіння майбутніми учителями понятійним апаратом з проблеми цінностей, як когнітивної основи, на якій вони базуються.

Метою нашого дослідження є визначення в майбутніх педагогів рівня володіння понятійним апаратом з проблеми цінностей.

Спираючись на дослідження М.Я. Якубовської, можна зробити висновок, що професійна освіта вчителя є надскладовою системою, до якої входять такі головні компоненти, як професійна підготовка і професійна діяльність. У свою чергу, система професійної підготовки складається з підсистеми загальноосвітньої, загальнопедагогічної і спеціальної підготовки. Професійна діяльність учителя – динамічний безупинний складний процес, який проявляється як єдність двох діалектично суперечливих процесів – професійного розвитку і професійного “вигорання”.

Цілком можливо, що соціально-ціннісні орієнтації вчителя починають розвиватися ще у процесі набуття ним професійної освіти, саме у цей період: відбувається оволодіння відповідних понятійним апаратом.

Як зазначає А.Й. Капська, цінності професійної діяльності можна сприймати як певну домінуючу потребу – служити своєю професією на благо інших людей, яка орієнтує (чи акумулює) професійно-особистісну активність соціального педагога чи

працівника освіти на досягненні цієї гуманної цілі.

Професійна підготовка вчителів, як самостійний феномен зі своїми специфічними характеристиками і особливостями, базується на певній системі цінностей. Їх зв'язок із буттям здійснюється завдяки культурі, вихованню. Базові цінності в процесі виховання, на думку багатьох дослідників, значною мірою відбивають суспільні уявлення про дитину, що змінювались і еволюціонували з часом. Л.П. Пуховська доводить, що відповідно змінювалося суспільне розуміння функцій учителя-носія і виразника тих цінностей, які лежать в основі суспільного життя. Якщо виховання й освіти можна розглядати як ланку, котра пов'язує суспільство з індивідом, включаючи його в систему суспільних відносин, то вчителю в цьому контексті постійно відводилася та відводиться роль своєрідного інструменту передачі суспільних цінностей, посередника між суспільством і дитиною.

У процесі цілеспрямованої педагогічної діяльності вчителю завжди потрібно було навчати, розвивати і виховувати дитину. Саме ці функції зумовлювали триєдину мету професійної підготовки вчителя:

- забезпечення готовності майбутнього педагога до включення в практичний процес передачі знань найкращого, що нагромаджено суспільством;

- підготовку вчителя до сприяння розвиткові дитини, зростання її власних сил, розкриття внутрішніх потенцій;

- підготовку майбутнього педагога до здійснення виховного впливу на дитину – забезпечення її інтеграції в систему соціальних вимог і цінностей.

У наш час ця мета доповнюється і змінюється. Слід зауважити, що найбільше похитнулись основи

підготовки вчителів до виконання їх виховної функції в суспільстві. Це пов'язано зі стрімкими змінами в житті суспільства, трансформацією старих і появою нових цінностей, розвитком нових суспільних явищ, феноменів.

Педагогічна цінність феноменології полягає в тому, що вона повертає „людські виміри” як головний метод пізнання в науці про виховання та навчання. Завдяки її специфічним принципам і методам, учитель, а не тільки вчений, має можливість найбільш гуманно вибудувувати своє ставлення до цінностей виховання, а через їх розуміння – до учня. У зв'язку з цим з'являється новий інструмент у педагогічній діяльності: смислопошуковий спосіб розуміння і перетворення педагогічних феноменів. Він визначає й нові більш „делікатні” грані педагогічної культури [4: 293].

Тому можна стверджувати, що формування соціально-ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів неможливе без засвоєння досвіду світової педагогічної культури, залучення до класичної гуманної педагогічної спадщини. Це вказує на те, що головним методом розвитку освіти стає культурологічний підхід, який орієнтує систему освіти на діалог з культурою людини як її творця, спроможної до культурного саморозвитку.

Аналіз наукової літератури показує, що суспільство усвідомило необхідність підготовки випускника педагогічного ВНЗ із високим рівнем педагогічної культури та багатим духовним світом. Формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів є одним із важливіших засобів вирішення цієї задачі. Отже, одним із завдань нашого дослідження було визначити особливості підготовки вчителів до формування соціально-ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку.

К.Ш. Ахіяров та А.Ф. Аміров

стверджують, що проблема формування педагогічної культури вчителя, без вирішення якої ідея якісного оновлення системи освіти не може бути реалізованою, по суті є проблемою визначення ціннісних орієнтацій. Саме вони є консолідуючою основою і виступають як своєрідний психологічний “регулятор” ставлення до дійсності, до особистісної діяльності й до інших членів колективу та суспільства. Ціннісні орієнтації визначають здатність особистості до саморегуляції, самовизначення, самоствердження в педагогічному колективі, а також є складовою професійної спрямованості майбутніх учителів.

Це зумовлено тим, що освіта в педагогічних закладах спрямована на розширення теоретичних знань студентів та засвоєння ними певних умінь і навичок, тоді як духовний світ студента, його соціально-ціннісні орієнтації, інтереси і мотиви залишаються поза увагою. Проте, саме вони є першоосновою всього процесу і протягом всього життя визначають розвиток інтелекту, раціональне осмислення дійсності, професійну спрямованість майбутнього фахівця.

Сучасний етап розвитку педагогічної освіти характеризується зростанням пріоритету людського фактора, посиленням уваги до особистості. У зв'язку з цим культурологічна спрямованість навчально-виховної роботи ВНЗ передбачає створення комплексу ефективних педагогічних умов, покликаних забезпечувати формування соціальної позиції [224,24]. Соціальна позиція педагога виростає з тієї системи поглядів, переконань і ціннісних орієнтацій, що були сформовані ще за часів навчання його у загальноосвітній школі. У процесі професійної підготовки на базі цих переконань і ціннісних орієнтацій формується мотиваційно-ціннісне

ставлення до педагогічної професії, цілей і засобів педагогічної діяльності. Мотиваційно-ціннісне ставлення до педагогічної діяльності в найширшому розумінні виражається у спрямованості, яка складає ядро особистості вчителя і виявляється в його позиції щодо діяльності. Слід зазначити, що формування соціальної позиції і ціннісних орієнтацій студентів відбувається тільки в діяльності, а саме: навчанні, спілкуванні, праці, грі і т.ін., оскільки вона пов'язана з усією системою відносин людини.

Відбуваються зміни у вимогах щодо роботи вчителя: від умінь транслювати і формувати програмний обсяг знань – до вмінь вирішувати творчі задачі, формувати свідомість, розвивати здібності до самореалізації. У зв'язку з цим, учитель все більше стає не вчителем-предметником і методистом, а феноменологом нового типу виховання, в якого розуміння та зміст незвичної діяльності усвідомлюється при зверненні до феноменології.

Перший крок у цьому напрямі, на наш погляд, полягає в тому, що майбутні вчителі повинні усвідомлювати головні поняття стосовно ціннісних орієнтацій.

Відповідно до цього, ми дійшли висновку, що є необхідність діагностування рівня сформованості головних понять, що визначають соціально-ціннісні орієнтації в майбутніх учителів.

Нами було проведено анкетування студентів третього курсу Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (м. Одеса), факультету початкового навчання, спеціальності "соціальна педагогіка і початкове навчання". В анкетуванні брали участь 22 студенти. Анкетування дозволило нам виявити знання змісту понять: ціннісні орієнтації, ціннісні установки,

соціальні цінності, ціннісна орієнтація особистості, орієнтація соціальна, орієнтація професійна, професійна орієнтація, соціальна установка, професійна підготовка стосовно формування соціально-ціннісних орієнтацій, професійна готовність щодо формування соціально-ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку. В анкету були включені питання, за якими з'ясовувалися знання студентів щодо визначення ціннісних орієнтацій, визначення ціннісних установок, відмінність ціннісних орієнтацій від ціннісних установок. Також встановлювалися знання студентів щодо визначення орієнтації професійної та її відмінності від професійної орієнтації, встановлювалось володіння майбутніми вчителями визначення поняття професійної підготовки до формування соціально-ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку і т. ін.

При проведенні підрахунків анкетування ми умовно визначили такі рівні сформованості понятійного апарату: низький, середній, достатній, високий.

До низького рівня були віднесені студенти, які не володіли сукупністю понять, що стосуються системи цінностей (не мають уяви про існування цих понять, не розуміють їх зміст і не вміють їх використовувати в теоретичних та практичних дослідженнях).

До середнього рівня нами віднесені студенти, які недостатньо володіють понятійним апаратом (мають уяву про існування цих понять, але не розуміють їх змісту і не вміють їх використовувати в теоретичних та практичних дослідженнях).

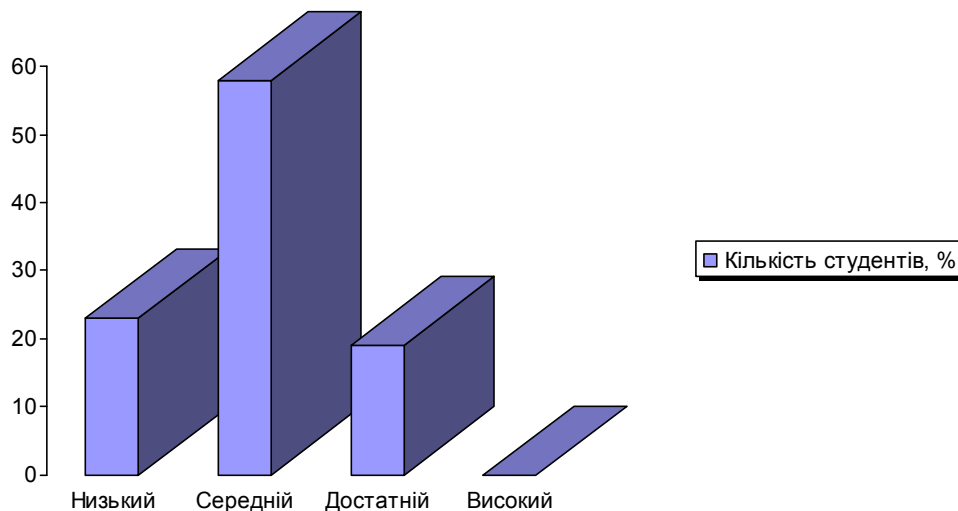
На достатньому рівні визначилися студенти, в яких була майже сформована система цінностей (здатність виразити свою думку з

певної проблеми, використовуючи понятійний апарат, але з браком системності).

До високого рівня ми віднесли тих опитуваних, які володіють понятійним апаратом (мають уяву про існування цих понять, розуміють їх зміст і вміють

їх використовувати в теоретичних та практичних дослідженнях).

На діаграмі показано результати діагностування рівнів сформованості в майбутніх педагогів понятійного апарату з проблеми цінностей.

Рівень сформованості у студентів понятійного апарату з проблем цінностей

За підсумками анкетування виявлено, що з чотирьох рівнів у нашій групі опитуваних діагностовано було лише три з них: середній рівень (58%), низький (24%). Значно менше студентів виявили достатній рівень (18%). Взагалі є відсутніми відповіді, які б належали до високого рівня (0%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Асташова Н.А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. – 272с.

2. Андриенко Е.В. Феномен профессиональной зрелости учителя // Педагогика. 2002. № 6.

3. Артюхова И.С. Ценности и

Таким чином, було виявлено, що студенти, недостатньо розбираються в цих поняттях та їх відмінностях.

Подальшим нашим дослідженням має стати розробка програми формувань цих понять, з'ясувати і апробувати педагогічні умови, що сприятимуть їх переходу до переконань особистості.

воспитание // Педагогика. 1999. № 4.

4. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания: Учебн. пособие для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений, слушателей. ИПКХ и ФПК. – Ростов-н/Д: Творческий центр «Учитель», 1999. – 560с.

5. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі:

спільності і розбіжності: Монографія. – К.: Вища шк., 1997. – 180с.

Подано до редакції 22.05.06

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется проблема и анализирует результаты феноменологии относительно анкетирования для выявления у социально-ценностных ориентаций в будущих педагогов уровня владения профессиональной деятельности понятийным аппаратом по проблеме педагогов. Автор проводит диагностику исследования.

SUMMARY

The article demonstrates the concept of social and value orientations in teacher's professional activity. The author diagnosed future teachers' levels of mastering concepts system concerning the research subject.

Науковий керівник: д. пед. н., проф. З.Н. Курлянд